

УДК 141.1:94(477.7)

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ОСВІЧЕНОГО АБСОЛЮТИЗМУ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ КУЛЬТУРАХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ

НАТАЛІЯ ШАЛАШНА,

кандидат історичних наук, доцент кафедри естетики, історії та культури
Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ

Статтю присвячено проблемі впливу видатного українського філософа Феофана Прокоповича на розвиток української та російської культур та формування ідеології освіченого абсолютизму в Російській імперії першої половини XVIII століття. Висвітлюється ідейний внесок Ф. Прокоповича в державне будівництво імперії часів правління Петра I. Характеризуються сформульовані ним принципи прав та обов'язків володаря й підданих, необхідність підвладності церковної влади світській, потреба широкої просвітницької діяльності в державі. Стверджується, що основні положення державної концепції Феофана Прокоповича мають своїми витокami як європейські філософські традиції, так і традиції української культури й, насамперед, Києво-Могилянської академії. Простежується подальший вплив цієї концепції на розвиток української та російської культур XVIII ст.

Ключові слова: Феофан Прокопович, українська культура, освічений абсолютизм.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Діяльність Феофана Прокоповича мала визначний вплив на формування української культури, проте не менш значним є його внесок у формування культури російської. Завдяки генію Ф. Прокоповича відбулись докорінні зміни у світогляді його сучасників, результати цих змін сьогодні можуть оцінюватись неоднозначно, проте масштаби цих зрушень у культурній сфері дорівнюють масштабам діяльності Івана Мазепи та Петра I в політиці. Виступаючи провідником найпрогресивніших європейських тенденцій і в Україні, і в Росії, він водночас фактично є одним із найголовніших творців і провідників ідеології освіченого абсолютизму*, під гаслами якої народжувалась Російська імперія. Таким чином, через дослідження діяльності Феофана Прокоповича як одного з творців російської державної культури першої половини XVIII ст. є можливість установити основні напрямки взаємовпливів української та російської культур відповідного періоду та визначити як спільні ідеї політичного розвитку, так й елементи протистояння між світоглядними засадами українського бароко та освіченого абсолютизму в його російському імперському варіанті.

Особистість Феофана Прокоповича викликала зацікавлення науковців різних сфер дослідження вже з XIX ст. Діяльність видатного філософа, літератора, релігійного й політичного діяча висвітлено в

фундаментальних працях І. Чистовича [15], П. Морозова [5], Ю. Самаріна [12]. Протягом XX ст. також було створено велику кількість присвячених Ф. Прокоповичу наукових праць, серед яких є як ґрунтовні узагальнюючі дослідження, так і фахові статті, присвячені окремим аспектам діяльності видатного мислителя, авторами яких є В. Нічик [6], С. Шкіль [16], В. Білецький [1], Д. Коваль [4], О. Дзюба [3], Н. Сухоліт [14] та ін. Вплив Ф. Прокоповича на формування російської культури згадується практично в усіх дослідженнях з історії та культури відповідного періоду, проте синтетичних праць, у яких би висвітлювалось значення ідей Ф. Прокоповича для творення ідеології російського освіченого абсолютизму, наразі немає.

Метою статті є аналіз впливу філософських ідей видатного українського мислителя Феофана Прокоповича на формування російської державної ідеології першої половини XVIII ст., а звідси - зворотнього впливу на формування української культури відповідного періоду.

Виклад основного матеріалу. Серед діячів української й російської культури та просвіти першої половини XVIII ст. Феофан Прокопович відігравав одну з визначних, а за часів Петра I в Росії, мабуть, найвизначнішу роль [2]. Випускник і згодом викладач, а потім ректор Києво-Могилянської академії, він певний час був уніатом, отримавши можливість працювати в бібліотеці Ватикану, познайомитись із латинським віровченням, європейською філософією, мистецтвом античного, ренесансного та барокового Риму. Безумовно, це мало значний вплив на його світогляд, розширивши його обрії та надавши йому яскраво вираженого гуманістичного напрямку.

* Освічений абсолютизм - політика, здійснювана у XVIII ст. в деяких європейських монархічних державах. Її зміст - знищення або перетворення "зверху" застарілих феодальних порядків. Освічений абсолютизм його провідниками зображувався як союз королів і філософів.

Повернувшись у православ'я й розпочавши кар'єру викладача Києво-Могилянської академії, Феофан Прокопович перш за все звертається до мистецтва слова. Викладаючи риторику й поетику, він водночас сам займається літературною діяльністю, ставши відомим завдяки своїй трагікомедії "Володимир". Уже в цей час виявляється новаторський характер його поглядів. Так, він закликає в поетичному творі поєднувати насолоду з користю й підкреслює, що поезія має виконувати важливу задачу - виправляти моральний стан суспільства [9, с. 341]. У трагікомедії "Володимир" також серед інших тем проходить властивий українській культурі ще від часів митрополита Іларіона мотив звеличення Русі поміж іншими народами завдяки її вірності православ'ю. У Феофана Прокоповича цей мотив набуває яскраво барокової драматизації: говорячи про світло святості й благочестя, яке сяє з підземної темряви печер Києво-Печерського монастиря, він стверджує, що так само Русь засяє "небом в простехах підземних" [9, с. 204]. Ця ідея виключності історичної долі Русі, ототожнюваної з Російською імперією, згодом неодноразово буде підкреслюватися Ф. Прокоповичем.

Перша зустріч Феофана Прокоповича із царем Петром I відбулась у 1706 р., коли вченим було оголошено привітальну промову на честь самодержця. Згодом подібна ж промова була виголошена ним у присутності царя з приводу перемоги російської армії в Полтавській битві. Прославляючи перемогу над могутнім ворогом, Ф. Прокопович усіяло підкреслює широту, могутність, всеосяжність Російської держави, порівняно з якою всі західні держави є "ріками поряд з безмірним океаном" [9, с. 24], проте починає він опис держави Петрової від Дніпра й "закільцьовує" її Дніпром, тобто центром визначаючи Київ, де князь Володимир хрестив Русь і звідки розпочиналась її державність. Усіляко порівнюючи переможця-царя з героями античної та біблійної історії, письменник багаторазово підкреслює, що перемога ця дарована Богом, ним же благословенний самодержець православної Росії, завдяки новим перемогам якого віра православна та держава царська поширяться і в інші країни та землі [9, с. 37]. Тобто фактично Феофан Прокопович благословляє царя на нові завоювання в ім'я поширення віри. Так поступово продовжує розвиватись теорія "Божої держави", підґрунтя якої було закладено ще в XV ст. і яка значною мірою впливала на політичну історію Східної Європи.

У 1710 р. Феофан Прокопович призначається на посаду ректора Києво-Могилянської академії. На цій посаді він відзначився новим підходом до змісту викладання - він симпатизував природничим наукам, раціоналістичній філософії, що й було принесено до багатьох навчальних курсів. Раціоналізм поглядів нового ректора стосувався також і богословських питань, за що він отримував звинувачення в схильності до протестантизму [6]. Вважаючи єдиним вірогідним джерелом богословських аргументів Святе Письмо, Ф. Прокопович у той же час визнавав за докази свідчення, отримані емпіричним та дослідним шляхом. Через подібність поглядів та необхідність складної реформи релігійного життя держави Петро I звернув увагу на Ф. Прокоповича та викликав його в 1716 р. до Петербургу, а в 1721 р. призначив очільником Священного Синоду.

Під час перебування в Петербурзі Ф. Прокопович пише велику кількість проповідей, більшість із яких підпорядковані одній визначальній темі формування ідеології нової держави, що її будував Петро I. Основою цієї ідеології були вже сформовані філософські погляди Феофана Прокоповича, які, у свою чергу, розвинулись на основі філософської школи Києво-Могилянської академії, заснованої ще за часів Петра Могили на ідеях екуменічного православ'я, а з іншого - на традиціях європейської античної та просвітницької філософії, близьких Ф. Прокоповичу за духом.

Варто відзначити, що сам він неодноразово висловлювався про своє небажання їхати до Петербургу та обіймати єпископську кафедру, уважаючи своїм справжнім покликанням "учительство", тобто філософські роздуми й педагогічну діяльність [3; 15, с. 24]. Так само не викликав у нього захоплення лицейний та захланний світ Російської імперії часів Петра I, де часто високі душевні наміри та самовіддана праця в ім'я держави примхливо поєднувались із корумпованістю та безпринципністю вищих чинів. Присутність Ф. Прокоповича в Петербурзі та явна прихильність до нього царя, крім того, викликала незадоволення багатьох представників вищої церковної ієрархії, у тому числі й місцеблюстителя патріаршого престолу Стефана Яворського [12, с. 256]. Єдиним виправданням власного перебування в Петербурзі Ф. Прокопович вважав своє, як він писав, "катехизаторство", тобто просвітницьку та навчальну роботу серед церковної пастви, що він і реалізовував через систематичну проповідницьку діяльність [15, с. 26].

Основоположною ідеєю нової державної концепції, сформульованої Ф. Прокоповичем у цей час, є обов'язок правителя дбати про добробут держави, який мислитель бачить у творенні нової Росії, могутньої, централізованої, із чіткою системою законів, обов'язкових для виконання всіма громадянами, і з найширшими можливостями для розвитку освіти й науки. Він із захопленням говорить про запроваджені Петром I школи, друкарство, нові галузі знань тощо. Прославляє нові, більш м'які моральні норми та правила, запроваджені царем у побут держави. Основоположним принципом добре облаштованої держави, яку Ф. Прокопович закликає будувати царя, є розум. У його проповідях весь час підкреслюється "розумний устрій", який є обов'язковим як для особистості, так і для держави [10, с. 127]. В основі розумності лежить, у повній згоді з раціоналістично-просвітницьким світоглядом філософа, природна схильність людини до добра, закладена Божою волею. Можливість спотворення цієї волі до добра існує, і запобігти такому спотворенню покликана держава. У слові "Про власть і честь царську" він називає державну владу "деяким наглядцем", який поставлений Богом для виправлення злих та заохочення добрих.

Таким чином, Феофан Прокопович чітко окреслює обов'язки й функції держави, яка ним розуміється в особі правителя: підтримання законності, примноження розуму, культури й моралі, перешкодження проявам сваволі, захист громадян від зовнішніх та внутрішніх ворогів. Із цією метою обов'язком правителя є дбати про боєздатність армії та флоту. Обов'язки громадянина так само, на думку

проповідника, встановлені Богом і полягають у покорі справедливим законам держави та волі правителя. Ф. Прокопович наполегливо підкреслює, що свобода волі, якою наділено людину, жодним чином не означає свободу від настанов законодавства. Так, він стверджує, що Христос своєю жертвою визволив людину від гріха, але не скасував, а навпаки, ствердив покору земній владі [9, с. 79]. Таким чином, і громадянин, і правитель мають обов'язки перед Богом, чим і визначається їх співіснування в державі.

Про відповідальність правителя перед народом, яка практично в той же час була сформульована в славнозвісній "Конституції й пактах Війська Запорозького" Пилипом Орликом, у концепції Ф. Прокоповича не зазначається, хоча, безумовно, будучи вихованим у тому ж культурному середовищі, що й П. Орлик та інші творці "Конституції", вихованець, викладач і згодом ректор Києво-Могилянської академії Ф. Прокопович не міг не бути знайомий з філософськими та політичними ідеями, які призвели до появи цієї пам'ятки.

Причини неприхильності його до подібних демократичних ідей, здавна властивих українській культурі і втілених в ідеалах козацтва, полягають, мабуть, передусім в історичних обставинах, у яких писались проповіді Петербурзького циклу. Перебуваючи в новозаснованій столиці нової петровської Росії, Феофан Прокопович, безумовно, розумів усю політичну могутність цієї держави та водночас усю небезпечність її абсолютистського державного устрою, якщо він не буде облагороджений просвітницькими ідеями. Доказом цього може бути те, що філософські твори Київського періоду, якщо їх тематика стосується питань взаємовідносин держави й громадянина, підкреслюють як найвищу цінність благо людини, її природне право на щастя, захисником якого повинна бути держава [6, с. 110].

Одним з найголовніших завдань, вирішених Феофаном Прокоповичем як ідеологом російського освіченого абсолютизму, було формулювання концепції історії Русі в контексті загальносвітової історії. Виводячи її від Русі Володимира і Ярослава, він головним її завданням вважає утвердження православної віри, самодержавної влади і розширення території держави. Власне, уся його концепція історії покликана відстояти один постулат: Русь є самодержавною, а влада самодержця є необмеженою задля відстоювання віри й блага підданих.

Однією з ключових проблем у новій державі, будівничим якої став Петро I, а ідеологом - Феофан Прокопович, стало питання взаємовідносин державної та церковної влади. Самовладний цар потребував повного контролю над державним життям, чому наполегливо противилась більшість вищих церковних ієрархів на чолі зі ще одним вихідцем із Києво-Могилянської академії Стефаном Яворським. Протистояння між С. Яворським та Ф. Прокоповичем фактично було протистоянням двох варіантів культурної модернізації Росії, й обидва варіанти були сформульовані в лоні української культури.

Стефан Яворський обстоював гуманістичний ідеал ренесансної людини, своєрідно розвинутий в українському бароко. Глибоко індивідуалістичний, цей ідеал передбачав повну свободу особистості й моральну відповідальність людини лише перед Бо-

гом, держава ж розглядалась лише як адміністративно-юридична установа, яка у своїх ідейних засадах зобов'язана керуватись установами Церкви.

Натомість Феофан Прокопович захищав просвітницький ідеал раціоналістичного суспільства, заснованого на державному договорі, гарантом якого є Божа воля. У такій державі вища влада належить світським установам і перш за все самодержцю, церковна ж влада зобов'язана виконувати підлеглу роль й опікуватись лише обмеженою сферою суто релігійних питань [12, с. 267]. І навіть у деякі питання формального устрою церкви можновладець має право й навіть зобов'язаний втрутитись, якщо це необхідно для державного блага.

У Росії було запроваджено Священний Синод, членом якого став Ф. Прокопович. Його ідеї про те, що церква не є окремою державою в державі, а лише одна з верств суспільства зі своїми функціями та обов'язками, у тому числі й перед державою, викладені в "Слові про владу і честь царську" та пізніше в "Духовному регламенті". Вбачаючи в особі патріарха можливого конкурента світському володарю, Ф. Прокопович виступає за колективне управління церквою, обґрунтовуючи це питаннями державної безпеки, оскільки наявність одноосібного керівництва церквою в особі патріарха й великі почесті, які цьому сану належать, можуть викликати в народі хибне уявлення, нібито патріарх є другий і вищий государ, і звідси може виникнути бунт [15, с. 71]. Дещо пізніше в "Розписку історичному" він обґрунтовує, посилаючись на античну історію, право світського володаря називатись "понтифіком", тобто первосвященником, а отже, бути главою церкви.

Фактично в "Духовному регламенті" проголошується початок секуляризації культури, оскільки завданням Синоду, крім власне церковно-релігійних справ, є боротьба з невіглаством, забобонами та неосвіченістю. При цьому, зобов'язуючи духовних пастирів займатись освітою народу та вдосконалювати власні знання, Феофан Прокопович рекомендує не лише богословську, але й світську науку, ставлячи в приклад отців церкви, багато з яких були не лише великими богословами, але й світськими філософами.

Ще одна з найважливіших для розуміння концепції ідеальної держави Феофана Прокоповича ідей - це ідея необхідності прогресу. Вбачаючи в запровадженні нового об'єктивну необхідність, він усіляко обстоював зміни на краще, які, на його думку, запроваджувались Петром I. Узагалі він вважав, що сенс суспільного життя - покращення як державного устрою, так і моралі кожного з громадян зокрема, при цьому його концепція прогресу ближча до ідей Просвітництва, ніж до есхатологічних релігійних учень. Особливо наполегливо Прокопович обстоює цю ідею в "Правді волі монаршої", де він доводить, що багато нововведень не лише були корисними, але й урятували Росію від загибелі політичної та духовної, наприклад, вогнепальна зброя, книгодрукування, нововведення в архітектурі тощо. Тому розумним є та людина і той народ, який переймає все нове й корисне в інших, і нерозумним - той, хто вперто тримається застарілих цінностей лише тому, що вони рідні.

Після смерті Петра I Феофан Прокопович усіма

зусиллями намагався врятувати його справу, навіть при таких значно слабших правителях, як Катерина I та Анна Іоанівна й особливо під час реакції проти петровських нововведень за часів правління Петра II. Він докладав великих зусиль для глорифікації образу Петра I, ствердження його як засновника нової Росії, повороту від якої до старого життя бути не може. Підсумовуючи діяльність царя, його соратник ніби формулював своєрідну програму подальших дій, які повинні здійснити нащадки, а саме: захист держави від зовнішніх та внутрішніх ворогів, у чому найважливіше значення мають армія та флот; ствердження самодержавної влади правителя; запровадження корисних для суспільства законів та неухильний контроль за їх дотриманням; розповсюдження освіти та боротьба із забобонами й невіглаством. За Петром I він залишав в історії місце великого імператора, за масштабом своїх діянь рівного легендарним героям біблійної та античної історії, і символу нової Росії.

На деякий час активізувалась полеміка Феофана Прокоповича зі Стефаном Яворським після виходу "Каменя віри" останнього. Полеміка ця зовні була богословською, проте справжні мотиви її були глибшими - С. Яворський обстоював як основне джерело духовності суспільства особистість з її свободою волі, Ф. Прокопович - державу, яка організовує на просвітницьку працю найкращі свої інтелектуальні сили. При цьому обох важко приймала московська та петербурзька церковна еліта, називаючи Яворського "латинником", а Прокоповича "лютером", тобто натякаючи на прихильність одного до католицизму, а іншого - до протестантизму. Ще важливо відзначити, що, попри ідейну несумісність у багатьох аспектах, в одному філософські погляди обох були тотожними, а саме - у ствердженні гуманістичного ідеалу людини розумної, моральної та наділеної свободою.

У подальшій історії Російської імперії аж до кінця XIX ст. утілювалась усе ж таки концепція освіченого абсолютизму, засновником якої на теренах Східної Європи вважається Феофан Прокопович [6, с. 159]. Це мало величезні наслідки для історії України. Унаслідок наполегливого запровадження імперської за своєю суттю культури піддавалась систематичному нищенню своєрідна українська культура, заснована на традиціях козацького бароко та демократичних принципах Війська Запорозького. Нав'язувана Російською імперією культура класицизму та ідеї освіченого абсолютизму були виразно чужими для українського національного життя, а тому постійно конфліктували з внутрішніми тенденціями її розвитку, від бароко XVIII ст. до романтизму початку XIX ст. та українського модерну початку XX ст. Проте діяльність Феофана Прокоповича як ідеолога мала для України й позитивні наслідки, оскільки в тому числі й під його впливом в ідейні засади Російської імперії проникали цінності європейського Просвітництва, а тому її вплив на підвладні народи не був настільки руйнівним.

Звичайно, не можна вважати Феофана Прокоповича єдиним провідником освіченого абсолютизму на теренах тодішньої Росії. Поряд із ним у тому ж напрямку працювали В. Татіщев, Г. Бужинський та інші яскраві представники російської культури. Проте діяльність Ф. Прокоповича все ж є найбільш систе-

матичною та науково обґрунтованою, що не останнім чином викликано його рівнем освіти та тим культурним контекстом, у якому формувалась його особистість.

Висновки

Протягом тривалої діяльності в якості організатора російської освіти та церкви Феофан Прокопович сформулював системну концепцію ідеальної держави, яка значною мірою втілювалась в життя завдяки політичним заходам Петра I та його безпосередніх спадкоємців. Сутністю цієї концепції були ідеї освіченого абсолютизму, згідно з якими основним обов'язком володаря є піклування про благо держави. У поняття державного блага входило забезпечення внутрішнього порядку та зовнішньої безпеки, заходи з дотримання законів, поширення освіти та забезпечення добробуту громадян. Основою для такого державного устрою була незаперечна самодержавна влада монарха, який ніс відповідальність за свою державу перед Богом. Відповідно піддані зобов'язувались до повної покори правителю, у чому теж убачався їх послух Божій волі, а отже, висока моральність та шлях до спасіння душі.

Важливою частиною концепції Феофана Прокоповича була теорія про підлеглість церковної влади світській та право володаря втручатись у церковне життя. Звідси випливали широкі можливості для секуляризації культури в цілому й освіти зокрема. На розвиток української культури це мало як позитивний, так і негативний вплив. Позитивні аспекти полягали в тому, що освічений абсолютизм був значно м'якшою та прогресивнішою державною концепцією, завдяки якій залишалась можливість розвитку в контексті європейської культури. Негативні - у чужорідності імперської концепції просвітницького абсолютизму для внутрішнього органічного розвитку української культури, чим значно гальмувались процеси її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький В. С. Українська національна еліта XVII-XVIII ст.: Феофан Прокопович / В. С. Білецький // Схід. - 1997. - № 9-10 (18-17). - С. 53-56.
2. Гудзий Н. К. Феофан Прокопович / Н. К. Гудзий // История русской литературы : в 10 т. - М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1941 - 1956. - Т. III : Литература XVIII века. - С. 157-175.
3. Дзюба О. Феофан Прокопович в епістолярній спадщині / О. Дзюба // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). - № 7 - К. : Інститут історії України НАН України, 2007. - С. 317-342.
4. Коваль Д. П. Ідеї Ф. Прокоповича щодо оновлення богословської освіти в Києво-Могилянській академії / Д. П. Коваль // Гілея : наук. вісник. - 2012. - Вип. 63. - С. 23-31.
5. Морозов П. О. Феофан Прокопович как писатель / П. О. Морозов. - М. : Книга по требованию, 2012. - 410 с.
6. Нічик В. М. Феофан Прокопович / В. М. Нічик. - М. : Мысль, 1977. - 192 с.
7. Прокопович Феофан. Філософські праці. Вибране / [упорядн. В. Литвинов]. - К. : Вид-во "Дніпро", 2012. - 616 с.
8. Прокопович Ф. Сокращенное христианское учение... / Ф. Прокопович. - СПб., 1765.
9. Прокопович Ф. Сочинения / Ф. Прокопович. - М. : Изд-во АН СССР, 1961. - 506 с.
10. Прокопович Ф. Філософські твори : в 3-х тт. / Ф. Прокопович. - К. : Наук. думка, 1979. - Т. 1. - 512 с.; К., 1980. - Т. 2. - 552 с.; К., 1981. - Т. 3. - 524 с.
11. Просина А. Б. Апология абсолютизма в учении Фео-

фана Прокоповича о государстве и праве / А. Б. Просина // Вестник Московского университета. Серия XII. Право. - 1969. - № 2.

12. Самарин Ю. Стефан Яворский и Феофан Прокопович // Самарин Ю. Ф. Избранные произведения / Ю. Самарин. - М., 1996. - С. 17-409.

13. Смирнов В. Г. Феофан Прокопович / В. Г. Смирнов. - М. : Соратник, 1994. - 222 с.

14. Сухоліт Н. Феофан Прокопович про українсько-російські відносини періоду Північної війни 1700-1721 рр. / Н. Сухоліт // Український історичний збірник. - № 14. - К. : Інститут історії України, 2011. - С. 252-260.

15. Чистович І. Феофан Прокопович и его время / И. Чистович. - СПб., 1868. - 752 с.

16. Шкіль С. О. Вплив ідей протестантизму на формування світогляду Феофана Прокоповича : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11 / Шкіль Світлана Олександрівна. - К., 2004. - 171 с.

REFERENCES

1. Biletskyj V. S. (1997), Ukrainian national elite of the XVII-XVIII centuries: Feofan Prokopovich, *East. Analytic and informative journal*, No. 9-10 (18-17), pp. 53-56.

2. Gudzyj N. K. (1941-1956), Feofan Prokopovich, *History of Russian literature*, Publishing house of Academy of Sciences of the USSR, Moscow, Leningrad, T. III: Literature of the XVIII century, pp. 157-175.

3. Dzyuba A. (2007), Feofan Prokopovich in epistolary heritage, *Ukraine in Central Eastern Europe (since the most ancient times till the end of the XVIII century)*, Kyiv, No. 7, pp. 317-342.

4. Koval D. P. (2012), F. Prokopovich's idea about updating theological education in Kiyv-Mogila academy, *Gileja, Naukovyj visnyk*, No. 63, pp. 23-31.

5. Morozov P. O. (2012), *Feofan Prokopovich as writer*, Book on demand, Moscow, 410 p.

6. Nychyk V. M. (1977), *Feofan Prokopovich*, Mysl, Moscow, 192 p.

7. Prokopovich Feofan (2012), *Philosophical works. Favourites*, Moscow, 616 p.

8. Prokopovich F. (1765), *The reduced Christian doctrine...*, Saint Petersburg.

9. Prokopovich F. (1961), *Compositions*, Publishing house of Academy of Sciences of the USSR, Moscow, 506 p.

10. Prokopovich F. (1979), *Philosophical works in three volumes*, Naukova dumka, Kyiv, Vol. 1, 512 p.; Prokopovich F. (1980), *Philosophical works in three volumes*, Naukova dumka, Kyiv, Vol. 2, 552 p.; Prokopovich F. (1981), *Philosophical works in three volumes*, Naukova dumka, Kyiv, Vol. 3, 524 p.

11. Prosina A. B. (1969), Absolutism apologia in Feofan Prokopovich's state and right doctrine, *the Messenger of the Moscow university*, Series XII «Pravo», No. 2.

12. Samarina Yu. (1996), Stephane Javorsky and Feofan Prokopovich in *Samarin Yu. F. The favourite works*, Moscow, pp. 17-409.

13. Smirnov V. G. (1994), *Feofan Prokopovich*, Soratnik, Moscow, 222 p.

14. Sukholit N. (2011), Feofan Prokopovich about the Ukrainian-Russian relations of Northern war 1700-1721 period, *Ukrainskyj istorychnyj zbirnyk*, Institute of Ukrainian history, Kyiv, No. 14, pp. 252-260.

15. Chistovich I. (1868), *Feofan Prokopovich and his time*, Saint Petersburg, 752 p.

16. Shkil S. O. (2004), *Influence of Protestantism ideas on Feofan Prokopovich's outlook formation*, Thesis for the degree of the candidate of philosophical sciences after specialty 09.00.11, Kyiv, 171 p.

Nataliia Shalashna

PHILOSOPHICAL CONCEPTION OF EDUCATED ABSOLUTISM IN UKRAINIAN AND RUSSIAN CULTURE OF THE FIRST HALF THE 18TH CENTURY

Article is devoted to a problem influence outstanding Ukrainian philosopher Feofan Prokopovich on development Ukrainian and Russian cultures and formation of the educated absolutism ideology in the Russian Empire of the first half the 18th century. In the article considered Prokopovich's ideological contribution to the state construction of the empire times of Peter I. The principles of the rights formulated him and duties of the owner and citizens, need of subjection church power to the secular, need of wide educational activity for the state are characterized. The major contribution was carried out by Feofan Prokopovich in the field of church reforming in the Russian Empire. The essence of this reform consisted in definition of a priority of the government over church, which created conditions for intervention of the autocrat in affairs of church policy. also by Ukrainian philosopher was formulated an obligation of church to promote public progress and a development of education and cultures.

In article affirms that basic provisions of the state Feofan's Prokopovich concept have the sources philosophical traditions of the Ukrainian culture and first of all Kiyv-Mohyla academy. Begun in this scientific institution principles of rationalism and humanity were reflected in the philosopher's views to essence of the state and a part of the host in it.

Further influence of the concept of the educated absolutism on development of the Ukrainian and Russian cultures of the XVIII century is traced. For Russian culture this influence was progressive and promoted distribution in the society of the European values. For the Ukrainian culture this influence was dual. On the one hand, the tendency to Europeanization of the Russian Empire as a part of which there was Getmanshchina, objectively was favorable for the Ukrainian culture. However at the same time deep contradictions in ideology of the educated absolutism and the Ukrainian baroque caused continuous attempts of the empire to destroy an originality of the Ukrainian culture.

Keywords: Feofan Prokopovich, the Ukrainian culture.

© Н. Шалашна

Надійшла до редакції 15.03.2013

№ 2 (122) березень-квітень 2013 р.